

Beylerbeyi Sarayı'nın İnşa Sürecine İlişkin Tespitler - Değerlendirmeler

T. Cengiz Göncü*

ÖZET

Beylerbeyi Sarayı, 1863-65 yıllarında inşa olunan bir saltanat sarayıdır. Sultan Abdülaziz (1861-1876) genellikle nisan ayı sonlarından itibaren yazlık saraylara geçer, bazen de Beylerbeyi Sarayı'nı kullanırdı; ancak kendisinin Avrupa seyahatinden sonra gerek bu ziyareti iade etmek gerekse Süveyş Kanalı'nın açılışı (1869) münasebeti ile nezaket ziyaretinde bulunmak isteyen bazı devlet başkanlarını bu sarayda ağırlamıştır. Sarayın bir diğer hususiyeti de II. Abdülhamid'in (1876-1909) saltanat yıllarının daha ilk başında yaşanan ve tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında önce muhacirlerin, daha sonra da yaralı gazilerin bir kısmının bu sarayda iskân ve tedavi edilmeleridir. Sultan II. Abdülhamid yaşamının son 6 yılını burada geçirmiş, 10 Şubat 1918'de burada vefat etmiştir.

Bu yazıda Beylerbeyi Sarayı'nın inşa süreci; maliyeti, idari ve teknik kadrosu, yapı malzemesi ve arşiv vesikaları merkezinde ele alınacaktır. Çalışma çerçevesinde sarayın günü gününe inşa tarihi, maliyeti, bina eminleri, kalfaları (mimarları) hakkında net bilgilere ulaşılmıştır. İdari kadro içinde yer alan bina emini, pazarcılar (mübayaacılar), mutemedler, yoklamacılar gibi görevlilerin birbirleri ile nasıl bir koordinasyon içinde oldukları ortaya konulmaya çalışılmış; teknik kadroda yer alan kalfaların isimleri ve İdare ile gerçekleştirdikleri sözleşmelere yer verilmiş, düzenledikleri icmal defterlerinden yola çıkılarak sarayın inşa ve tefriş maliyetine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca taş oyma işleri, temellere kazık çakılması, mobilya imalatı ve doğrama işinde görev alan inşaat esnafı ile kullanılan temel yapı malzemesinin birim maliyeti ve özellikleri de tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Beylerbeyi Sarayı, Sultan Abdülaziz, Mimarlık Tarihi, Saltanat Sarayları, Osmanlı Sarayları, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti

ABSTRACT

Beylerbeyi Palace is an Imperial Palace which was constructed in 1863-1865. Sultan Abdülaziz (1861-1876) used to stay in the summer palaces by the end of April and sometimes he used Beylerbeyi Palace; however, some foreign presidents who wanted to pay a return visit for Abdülaziz's Europe visit or a courtesy visit for the opening of the Suez Canal (1869) were hosted in this palace. The palace was also used to host immigrants and later to treat wounded veterans during the 1877-1878 Ottoman-Russian War, also known as 93 War which broke out in the early years of Sultan Abdülhamid II's reign. Sultan Abdülhamid II spent the last 6 years of his life in Beylerbeyi Palace and passed away on 10th February 1918 in this palace.

In this article, the construction process of Beylerbeyi Palace is reviewed in the center of its cost, its executive and technical staff, its construction material and archive documents. The precise information about the day to day construction progress and costs, construction officials, master-builders (architects) are reached within this study. The coordination of the workers such as construction official, the purchase group, the syndic, the inspector who were in the executive staff is tried to reveal; the name of the master-builders in the technical staff and their contracts with the administration are included; the costs of construction and furnishing are found out by the compendium documents they had recorded. Also, the costs and the characteristics of building materials; construction workers such as stone dressers, piling workers, furniture manufacturers and woodworkers are determined.

Keywords: Beylerbeyi Palace, Sultan Abdülaziz, History of Architecture, Imperial Palaces, Ottoman Palaces, the Ottoman Institutions and Civilization

Beylerbeyi Sarayı'nın kullanıma açılışının üzerinden tam 154 yıl geçti; ama bu sarayın gerek inşa süreci gerekse mekân ve kullanımına ilişkin hususlar yakın döneme kadar soru işaretleri ile çevrelenmişti. Başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi olmak üzere, geçen 20-25 yıllık süreçte yapılan tasnif çalışmaları sayesinde açılan yeni belgeler hem bu sarayın hem de genel anlamda 19. yüzyıl saray tarihinin yeniden ele alınarak yazılmasını ya da gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan bu sarayın inşa sürecinin, yapısal özelliklerinin ve mekân kullanımlarının doğru bir şekilde tespiti bu saray üzerinden yapılacak dönem değerlendirmelerine katkı sağlayacaktır. Hatalı tespitler üzerinden yapılacak değerlendirmeler de büyük olasılıkla hatalı olacağından özgün kaynaklara dayalı çalışmaların gerekliliği ortadadır. Bu yazıda, Beylerbeyi Sarayı'nın inşa sürecine ilişkin ulaşılan son bulgulardan öne çıkanlara yer verilecektir.

İnşa Tarihi

Beylerbeyi Sarayı, 1863-1865 yılları arasında inşa edildi. Mevcut literatürde sarayın inşa tarihinin

başlangıcı olarak, herhangi bir kaynağa atıfta bulunulmadan 1861 tarihi gösterilir. Elde edilen belgeler bu konuda net bir tespit yapılmasını mümkün kılmaktadır. Buna göre sarayın inşasına 6 Ağustos 1863'te başlanmış ve resmî açılış 21 Nisan 1865'te Beylerbeyi Camii'nde kılınan Cuma namazından sonra gerçekleşmiştir. Ancak görünen o ki sarayın gerek tefrişi gerekse çevre düzenlemeleri bir süre devam etmiştir. Zira eldeki yazışmalarda sarayın inşasına ilişkin tarih aralığını belirten bir belgede başlangıç tarihi 6 Ağustos 1863 olarak verilirken son işlem tarihi olarak 7 Ağustos 1865 verilmektedir.¹

Sarayın inşasının, Sultan Abdülaziz'in Mısır seyahatinden hemen sonra başlatılması da dikkat çekicidir. Üstelik bu seyahatin kadrosu içinde Mösyö Mason gibi daha sonra sarayın tavan ve duvar süslemelerinde görev alacak bir sanatçının olması sarayın inşasında ya da mimari ve süsleme özelliklerinin şekillenişinde Mısır seyahatinin etkili olduğu

¹ Sarayın inşa süresinin tespitini sağlayan belge, bina eminleri tarafından tutulan kayıtlardan alınmıştır. Söz konusu belge belli bir tarih aralığında yapılan toplam masrafı verir. Bu tarihler sarayın başlangıç ve bitiş tarihi hakkında önemli ve belirleyici bir bilgi verirler fakat günü gününe bir kesinlik arz etmedikleri düşünülmektedir (C. G).

Beylerbeyi Sarayı, (Yıldız Albümleri, 04/04 Millî Saraylar İhtisas Kütüphanesi).

kanaatini uyandırmaktadır. Aslında Beylerbeyi Sarayı üzerinde yapılacak bir başka çalışma konusu, bu sarayın inşasında Mısır seyahatinin ve Sultan Abdülaziz'in Mısır'la kurduğu yakın siyasi ilişkilerin payının ne olduğuna ilişkin olabilir. Belli ki Sultan Abdülaziz, kafasında tasarladığı bu sarayın oluşumunda Mısır'da gezip gördüğü saraylardan ilham almış, etkilenmiş ve hatta beğendiği hususları beraberindeki sanatçı kadrosuna not ettirmiştir. Beylerbeyi Sarayı'nın süslemesine ilişkin Mösyo Mason'la yapılan bir sözleşme metninde, Padişah'ın sultânî (kendisine ait) mekânların süslemesini "... ağır ve Arabi yollu..." ifadeleri ile sipariş vermesinin, bu yöndeki hipotezi desteklediği düşünülmektedir.

İnşa Kadrosu ve Maliyet

Beylerbeyi Sarayı'nın inşa sürecinin idari ve mali organizasyon hiyerarşisinin tepesinde Hazine-i Hassa Nezareti ve ona bağlı birimlerden Ebniye-i Seniyye Ambarı İdaresi bulunmaktaydı. Gerek bina eminleri gerekse teknik ekibin başında yer alan başkalfanın düzenledikleri tüm belgeler Ebniye İdaresi aracılığı ile Hazine-i Hassa Nezareti'ne sunulur; ihtiyaçlar bu idare tarafından karşılanırdı.

Yapılan araştırma sonucunda Beylerbeyi Sarayı'nın inşa sürecinin idari ve teknik kadrosuna ilişkin yeni bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre sarayın inşasının idari ve mali koordinasyonu üç bina emini tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk bina emini Mehmed Efendi'dir. Mehmed Efendi döneminde toplam 7 muhasebe icmali düzenlenmiş ve 7.042.220 kuruş masraf yapılmıştır. İkinci bina emini Mahmud Efendi'dir; onun döneminde ise 6 muhasebe icmali düzenlenmiş olup, toplam 9.656.795 kuruşluk ödeme gerçekleştirilmiştir. Toplam 13 icmalin düzenlendiği son bina emini Rifat Efendi döneminde ise ödemesi gerçekleşen miktar 21.789.723 olarak belirlenmiştir. Buna göre sarayın inşası için iki yıl boyunca farklı zamanlarda 3 bina emini görev almış; düzenledikleri 26 icmalle toplam 38.488.738 kuruş masraf tahakkuk etmiştir ki bu da yaklaşık 380.000 liradır, ancak bu miktar tefriş masraflarını içermemektedir.²

2 Haluk Şehsuvaroğlu da Beylerbeyi Sarayı'nın maliyetini,

Mali işler, yapı malzemesinin ve inşaat işçi ve esnafının tedariki, inşa sürecine ilişkin tüm kayıtların düzenli olarak tutulması bina emininin uhdesinde olan işler cümlesindedir. Bina emini bu görevini kâtip, kâtip muavini, yoklamacı, pazarcı, mutemed, bekçiler gibi diğer idari memurlar ile beraber gerçekleştirirdi. Bunlar içinde en etkin görev alanlar mutemedler ve pazarcılardı. Mutemedler işçi tedarik ve sevki, satın alınan malzemenin kontrolü; esnaf, zanaatkâr ve işçilere yapılan ödemeler, satın alınan malzemenin tesellümü gibi önemli görevleri icra ederlerdi. Beylerbeyi Sarayı için imalatta bulunan esnaf, tesellüm makbuzları karşılığında paralarını mutemetlerden alırlardı. Ebniye İdaresi'nce satın alınan malzemeler ile amele yevmiyeleri de mutemedler tarafından ödenir; satın alınan malzemenin miktar ve kalite bakımından ilk kontrolü yine mutemedler tarafından yapılırdı. Mutemedler amelenin çalışmasına ve şantiye alanında görev alanların geliş gidiş saatlerine de nezaret ederlerdi. Beylerbeyi Sarayı inşa kadrosunda 50'ye yakın mutemedin görev aldığı belirlenmiştir.

Yapı malzemesinin tedarikinde doğrudan görev alan idari kadroyu ise pazarcılar, bir diğer adıyla mübayaacılar oluşturmaktaydı. Pazarcılar çok yüklü olmayan haftalık ya da günlük malzemenin temininde görev alırlardı. Pazarcılar satın aldıkları malzemeyi ambara teslim ederler ve kendilerine teslimatları karşılığında bir senet verilir.

İnşaat faaliyetinde görev alan daimi veya gündelikçi olarak çalışan amelenin mesai takibi "yoklamacı" olarak isimlendirilen bir idari memur tarafından gerçekleştirilirdi. Bu çerçevede, istihdam olunacak amelenin yevmiyeleri haftalık muhasebe icmalleri ile yoklamacılar tarafından belirlenir ve yapılan ödemeler de kaydedilirdi. Hazine-i Hassa Muhasebesi, amelenin yevmiyelerine esas olan sergi pusulalarını düzenlerken yoklamacıların tuttukları, bir tür "hak ediş" listelerini esas alırdı. Amele jurnalleri yoklamacılar tarafından haftalık olarak tutulurdu.

kaynak göstermeden 500.000 lira olarak gösterir. Bu miktar, elde edilen bulgularla yakınlık göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bunlar dışında ambar memurları, kantar ve çeki memurları, devir memurları adlarıyla istihdam olunan idari memurlar da bulunmaktaydı. Beylerbeyi Sarayı için satın alınan ya da esnafa imal ettirilen malzeme ilgili ambarda toplanır, buradan da ihtiyaç duyulan yere sevk edilirdi. Yapı malzemesinin ambara giriş-çıkış işlemleri ve muayeneleri ambar memurları tarafından gerçekleştirilirdi. Kantar ve çeki memurları ise malzemenin ağırlığını tespit ve kontrol ederlerdi. Bir ambardan başka bir ambara nakledilen malzemenin devir kaydı ise “devir memurları” tarafından tutulurdu.

Teknik Kadro: Mimarlar ya da İnşaat Kalfaları

Beylerbeyi Sarayı inşasının başkalfası Serkiz Bey [Balyan] idi.³ Bu vazifenin karşılığı belgelerde ebniye-i seniyye kalfası, saray-ı hümâyûn başkalfası, serkalfa-yı ebniye-i hümâyûn olarak geçmektedir.⁴

Beylerbeyi Sarayı'nın ana yapısı ile müstemilatının inşasında mimar olarak literatürde Serkiz Kalfa'nın adı geçmekle beraber bu büyük yapılar topluluğunun tamamlanıp ortaya çıkarılmasında muhtelif inşaat kalfalarının da katkısı bulunmaktadır.⁵ Kalfalar sarayın belli bölümlerinin inşasını üstlenmişler ve yapının sorumlu kalfası olarak usta, sanatçı ve amelenin istihdamı ile işin belli bir sürede teslimi gibi hususları taahhüt etmişlerdir.⁶ Kalfalar; çalışacak amelenin temini, yevmiyelerin ödenmesi, nakliye ve diğer masraflarını da üstlenirler, daha sonra alacaklarına bu ücretleri dâhil ederlerdi.⁷

3 Beylerbeyi Sarayı'nın modelinin (maket) Padişah'a sunulmasıyla ilgili hazırlıkları bizzat yürüttüğüne bakılırsa, sarayın mimari tasarım ve koordinasyon işinin başında Serkiz Bey olmalıdır (BOA, HH.EBA., 2/10 lef. 3; 2/30).

4 BOA, MB., 115/91, (9 C 1284); BOA, HH.EBA., 23/56, (9 Teşrin-i Sâni 1290 / 21 Kasım 187).

5 Hacı Mıgırdıç Kalfa, Yuvan Kalfa, Senekerim Kalfa, Beylerbeyi Sarayı ve ek yapılarının inşasını üstlenmiş kalfalardır. Belgelerde yer alan “*Senekerim Kalfa tarafından inşa edilen Sarı Köşk ya da Yuvan Kalfa tarafından inşa edilen Mızıkâ Dairesi...*” şeklindeki ifadeler bu tespitin dayanağını oluşturmaktadır (BOA, HH.EBA., 21/39, lef. 2, 4).

6 BOA, HH.EBA., 9/20.

7 BOA, HH.EBA., 9/15.

Yapıların temelden başlayarak inşasında çeşitli kalfaların görev alması Serkiz Bey'in bu yapısal faaliyetlerdeki rolünün tasarım ve koordinasyon ağırlıklı olduğuna işaret etmektedir. Ebniye-i Seniyye Serkalfası Serkiz Bey'in yapının tasarım ve proje yönüyle ilgilendiği, sarayın maketini Padişah'a bizzat kendisinin sunmasından da anlaşılmaktadır.⁸

İnşa faaliyetlerinin uygulanmasının başında kalfalar yer almakla beraber, sadece belli alanlarda uzmanlaşmış yapı kalfaları da bulunmaktaydı. Sıvacı, rıhtımcı, hamamcı kalfaları bu bağlamda örnek olarak verilebilir. Gerek yapının tamamına ait taahhütte bulunan kalfa gerekse alt yüklenicilerle Hazine-i Hassa Nezâreti arasında mukavele yapılırdı. Kalfalarla yapılan mukaveleler, yapıların hangi bölümünde kimlerin çalıştığı, ücret ve diğer teknik hususlar hakkında bilgi vermektedir. Bu mukavelelerde işin ne kadar zamanda bitirilmesi gerektiği, ödemelerin nasıl yapılacağı, malzemenin nasıl temin edileceği ve istihdam edilecek amelenin yevmiyelerine kadar birçok husus karara bağlanmaktadır.⁹ Yapılan sözleşmelerden bazı alıntılar bu noktada yararlı olacaktır:

Beylerbeyi Sarayı Divanhanesi içinde yer alan havuzun rıhtım doldurulması işini Hamamcı Ohannes üstlenmiştir. Yapılan mukavelede işin bedelinin %80 kadarının işin bitimine kadar, haftadan haftaya ödemeler şeklinde olacağı; kalan %20'lik bölümünün ise işin bitiminde ödeneceği belirtilmektedir. Kalfaya birim başına 4.5 kuruş üstâdiye (ustalık bedeli) ödenmiştir. Havuz rıhtımının temel kazımı, rıhtımcılığı ile kireç, kum ve moloz temini ve bu malzemenin inşaat yerine nakliyesi kalfaya aittir. Malzemenin bedeli ise İdare tarafından ödenecektir. Yapılan işte görülecek bir hata yine Kalfa tarafından düzeltilecektir.¹⁰

Bir başka mukavele ise sarayın neccarlık işlerini üstlenen Lazoğlu Ohannes ile yapılmıştır. Buna göre kalfa yüklediği işi üç ayda tamamlayacaktır. İşin söz verilen zamanda tamamlanmaması durumunda ödenecek bedelden %20 indirim

8 BOA, HH.EBA., 2/10, lef. 3; 2/30.

9 BOA, HH.EBA., 3/36; 3/49.

10 BOA, HH.EBA., 3/36.

yapılacaktır. Kullanılacak malzemenin bedeli tamamen İdare'ye ait olacaktır. Marangoz, hamal, rençber, sebilci, neccar yevmiyeleri daha sonra mahsup edilmek üzere kalfa tarafından ödenecektir. Yapılacak işin her zirâsı için ödenecek ustalık bedeli 160 kuruştur.¹¹

Sarayın İnşa Sürecine İlişkin Diğer Tespitlere Örnekler

Beylerbeyi Sarayı'nın inşasında teknik ve zanaat bakımından görev alan ustalar; demirci, somakıcı, tenekeci, kurşuncu, rendeci, bıçkıcı, kazancı, iksirci, oymacı, dökmeçi (dökümcü), camcı, doğramacı, temel kazıcı, nakkaş, şamdancı, kalemkâr gibi geniş bir yelpazeye yayılan meslek gruplarından teşekkül etmiştir. Bazı esnafla Hazine-i Hassa Nezâreti arasında mukaveleler düzenlenerek satın alınan hizmetin sınırları ve nitelikleri hukuksal bir

zemine oturtulmuştur. Ulaşılan belgelerde, yapılan işin türleri, ustalık ücretleri, zanaatkâra ait aydınlatıcı bilgiler tespit edilmiştir. Ancak burada bunların tamamına değinilmeyecek, öne çıkanların üzerinde durulacaktır.

Taş Oyma İşleri

Beylerbeyi Sarayı'nın oyma işleri Oymacı Hristo tarafından gerçekleştirilmiştir. Oymacı Hristo'nun Beylerbeyi Sarayı için imal ettiği işlerden bazıları ve fiyatları şöyledir:¹² Mâbeyn merdiven parmaklığı modeli, 1 adet 150 kuruş; parmaklık modeli, 1 adet 500 kuruş; bahçe şebeke modeli, 1 adet 250 kuruş; Mâbeyn kapılarında yer alan 199 adet ve Harem kapılarında yer alan 199 adet kafes şebekeleri, 1 adedi 60 para ve saltanat kapısı üzerinde cenk aletleri, 1 adedi 25 kuruş.

11 BOA, HH.EBA., 3/49.

12 BOA, HH.d., nr. 842.

Sarayın taş oyma işlerinde mermer somakicisi Mainz ve Kromanjere de üretimde bulunmuşlardır. İmal ettikleri işler birim fiyatlarıyla beraber şöyledir: Kuşluk direk başlığı tanesi 1.000 kuruştan 16 adet, Arabi başlık tanesi 1.000 kuruştan 56 adet, cenk (savaş) aletleri 1 takım 7.000 kuruş, büyük fiskiye 25.000 kuruş, küçük fiskiye tanesi 12.500 kuruştan 2 adet, Kalender Kasrı için aslan ve kaplan modeli 6000 kuruş, İstabl-ı Âmire için arma ücreti 12.500 kuruş, siper saksıları tanesi 125 kuruştan 73 adet, valide hamamı kurna oyması 3.525 kuruş, 12 adet kuş ve 9 adet aslan başı modeli 16.000 kuruştur.¹³

Temellere Kazık Çakımı

Çırağan Sarayı ve müştemilatından olan yapıların temeline kazık çakımı Irgatbaşı Serkez tarafından tanesi 45 kuruşa gerçekleştirilmiştir (7.620

13 BOA, HH.d., nr. 841.

kazık 342.900 kuruşa çakılmıştır).¹⁴ Beylerbeyi Sarayı ve müştemilatının temellerine kazık çakımı ise Irgat Nadir ile ortağı Nuri'nin taahhüdünde gerçekleştirilmiştir. Sarayın Harem bölümünün temellerine çakılan her bir kazık ise 22 kuruştur.¹⁵

Mobilya ve Doğrama İmalatı

Beylerbeyi Sarayı ve Çırağan saraylarının doğrama işleri, ağırlıklı olarak Vortik Kemhacıyan tarafından gerçekleştirilmiştir. Kemhacıyan'ın İhlamur ve Gümüşsuyu'nda atölyesi bulunmaktaydı. Beylerbeyi Sarayı'nın kapı ve pencere doğramaları ile doğramaya dair daha birçok imalat Kemhacıyan atölyesinde gerçekleştirilmiştir.

Vortik Usta'nın Beylerbeyi Sarayı'nda imal ettiği kapı ve doğramaların cins ve fiyatları şöyledir:¹⁶ Sarayın üst katındaki pencereler için Rusya meşesinden 62 adet çerçeve, tanesi 13.000 kuruş; üst katta maun ağacından kaplama ve büyük söve ve çift pervaz ve oyma, somaki taklidi yıldız göbekli 31 adet kapının tanesi 2.000 kuruş; üst katta maun ağacından kaplamalı ve söveli yıldızlı 61 adet kapı, tanesi 500 kuruş; üst kat abdesthanelerine Rus meşesinden 5 adet çerçeve, tanesi 3.000 kuruş; Taht Odası'na yapılmış parke döşemesi 284 zirâ, zirâsı 10 kuruş; Mâbeyn ve Yatak Dairesi duvarlarında bulunan kalemîşi süslemelerinin etrafına yıldızlı pervaz açılması 1.894 zirâ, zirâsı 20 kuruş; alt katta 59 adet Rusya meşesinden çerçeve, tanesi 8.000 kuruş; alt katta 31 adet Rusya meşesinden mamul çifte kanatlı kapı, tanesi 13.000 kuruş; Rusya meşesinden 2 adet büyük muhafaza kapısı, tanesi 8.000 kuruş; Mâbeyn arka tarafında meşeden sövesiz kapı 404 kuruş; Harem bölümünde 117 adet meşe çerçeve, tanesi 1.200 kuruştan imal etmiştir.

Vortik Usta, Sarı Köşk'teki 28 adet çerçeveyi Rusya meşesinden, tanesi 5.000 kuruştan; 5 adet elvan ağacından mamul büyük söveli ve yıldızlı oyma göbekli kapıyı tanesi 15.000 kuruştan; köşkün kiler ve abdesthanesine yıldızlı pervazlı 3 adet küçük kapıdan ikisi tanesi 5.000 kuruştan biri ise 4.000 kuruştan; alt

14 BOA, HH.EBA., 9/20, lef. 5.

15 BOA, HH.d., nr. 842.

16 BOA, HH.d., nr. 841.

kat oda ve salonlara meşe ağacından mamul 3 adet kapı, tanesi 8.500 kuruştan; meşe ağacından mamul pervazları pelesenk kaplı etrafı yıldızlı cilalı 5 adet kapı, tanesi 3.000 kuruştan; Rusya meşesinden mamul büyük muhafaza kapısı 3.000 kuruştan imal etmiştir.¹⁷ Ayrıca 82 zirâ uzunluğundaki sandalyelik pervazı zirâsı 60 kuruştan, maun ağacından kaplama olarak 184 zirâlık süpürgelik tahtası ise zirâsı 35 kuruştan imal edilmiştir.¹⁸

Aşağıdaki bilgiler, Kemhacıyan atölyesinin imal ettiği ahşap malzemenin cins ve maliyetleri hakkında fikir vermektedir:¹⁹ 1 adet meşeden sokak kapısı 1.500 kuruş; meşe cilalı tavşankârî yıldızlı çift kapı 800 kuruş; merdiven babası 150 kuruş; kapı takımı için 1 adet kilit 120 kuruş; kapı sürmesi 1 adet 80 kuruş; Divânhaneye sandıklı çerçeveler 1 adet 4.000 kuruş. Kemhacıyan atölyesinde imal edilen mobilyaların tasarımında ise Ressam Sopon görev almıştır.²⁰ Sarayın inşasının tamamlanmasına yakın bir tarihte tutulan bir kayda göre Vortik Usta'nın Beylerbeyi Sarayı için imal ettiği tüm ahşap malzemelerden dolayı alacağı yaklaşık 5.000.000 kuruş idi.²¹

Beylerbeyi Sarayı'nın renkli ve mermer taklidi sıvaları (ştuko) Somakici Kirkor ve Mayar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kirkor Usta'ya, renkli somaki taklidi sıvanın her zirâsı için 120 kuruş, alçıdan yapılan normal sıva için ise birim fiyat olarak 4 kuruş ödenmiştir.²² Her iki sıva arasındaki fiyat farkı somaki taklidi sıvanın ustalık ve teknik değerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Beylerbeyi Sarayı'nın orta ve üst kat tavanlarında sarayın ilk inşa edildiği günlerde hayvan resimleri bulunmaktayken Padişah'ın emriyle bu resimler feshedilerek 1868 yılında saray ressamı Mösyö Mason marifetiyle gemi resimlerine²³ dönüştürül-

müştür. Ressam Mason'la yapılan sözleşmeye göre gemi resmiyle süslenen yüzeyin her zirâ için 500 kuruş ödenecektir. Gemi resmi yapılacak 15 yüzey, toplam 156 arşınlık bir alan kaplamaktadır.²⁴

Mâbeyn, Yatak Dairesi ve Valide Dairesi'nin yaklaşık 9.000 zirâlık süslemelerinin birim ustalık ücreti 90 kuruş olup yapılan işler resimli, yıldızlı ve süslemelidir. Aynı dairelerde resimsiz, sadece işlemeli tavanlar 2.335 zirâ olup birim fiyatı 70 kuruştur. Bu bölümlerde resimsiz ve bazıları yıldızlı, bazıları yıldızsız yüzeylerin birim ustalık ücreti 50 kuruştan hesaplanmıştır.²⁵ Nevresm Köşkleri'nin tavan süslemeleri, Kalemkâr Abraham ve Mösyö Mason'a aittir. Resim ve çiçek motifli süslemelerde altın yıldız da kullanılmıştır. 252 zirâlık bir yüzeyde çalışılmış ve ustalık ücreti zirâ başına 150 kuruş olarak takdir edilmiştir.²⁶ Mâbeyn Nevresm Köşkü'nün 80 metrekairelik yüzey somakisi Somakici Kirkor tarafından, zirâsı 190 kuruşa gerçekleştirilmiştir.²⁷

Sarayın birçok oda ve salonunun tavan ve duvarlarını yağlıboya tekniğiyle yapılmış tavan resimleri ile sülüs ve ta'lik hatlarıyla yazılmış manzûmeler süsler. Tavanlarda yer alan kitabeler Mâbeyn (Hâssa) şairleri tarafından kaleme alınmıştır. Beylerbeyi

Abdülaziz'in denizciliğe verdiği önemin bir yansıması olmalıdır. Bilindiği üzere adı geçen padişah döneminde denizcilik, bir ülke meselesi olarak kabul edilmiş ve bu alana münhasıran bir nezaret kurulmuştur (1867). Yine bu dönemde, devletin içinde bulunduğu ekonomik darboğaza rağmen, yurt dışından 20-25 kadar zırhlı gemi satın alınarak, deniz gücü dünyanın sayılı devletlerinin düzeyine çıkarılmıştır. Padişah sadece gemi satın almakla kalmamış, Tersâne-i Âmire'de zırhlı gemiler inşasına mahsûs tezgahlar kurdurmuş, hatta birkaç zırhlı gemi bu tezgahlarda inşa edilmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde kurulan Bahriye Nezâreti, bu alanda yapılan ıslahat hareketleri ve Padişah'ın denizciliğe olan ilgisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001, s. 234, 286, 312, 313, 314, 315, 342.

24 "Beylerbeyi Sarayı hümayûnuna hayvanât resimlerinin muahharan ihrâcıyla Mösyö Mason marifetiyle yerlerine tersim olunan gemi ve sair resimlerin mesâha pusulası olmağla ve ber-mûceb-i hisâb yüz elli altı arşuna bâliğ olmuş olmasıyla beher zirâ'î kontrato olduğu vechile beşeryüz gurusdan bi'l-hisâb kayd olunarak işbu varakanın hıfz olunması fi 7 Mayıs sene [12]84" (BOA, HH.EBA, 21/39, lef. 34, 7 Mayıs 1284 / 20 Mayıs 1868).

25 BOA, HH.d., nr. 841.

26 BOA, HH.d., nr. 841.

27 BOA, HH.d., nr. 841.

17 BOA, HH.d., 841, s. 21.

18 BOA, HH.d., 841, s. 23.

19 BOA, HH.EBA., 2/58.

20 BOA, HH.MFŞ., 2/39, (26 Mart 1285 / 8 Nisan 1869).

21 İmal edilen malzemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, HH.d., nr. 841.

22 BOA, HH.d., nr. 841, 842.

23 Beylerbeyi Sarayı'nın bazı oda ve salonlarında bulunan deniz ve gemi konulu resimler, sarayı inşa ettiren Sultan

Saray'ın oda ve salon tavanlarındaki bu kitabeler dönemin ünlü hattatlarından Abdülfettâh Efendi²⁸ tarafından yazılmıştır.²⁹

Cumhuriyet döneminde Beylerbeyi Sarayı'nın oda ve salonlarında bulunan süslemelerin onarım işi Müteahhit ve Dekoratör Antonyo Isolabella'ya ihale edilmiş (21 Mart 1951) ve yapılan onarım çalışması için Millî Saraylar Müdürlüğü'ne 1.500 lira ödenmiştir. Sarayın oda ve salonlarının tavanlarında bulunan kitabeler ise onarım çalışmasının dışında tutulmuştur. Hem Antonyo Isolabella'nın yaptığı onarım hem de sarayın tavan kitabelerinin mevcut durumu hakkında Millî Saraylar Müdürlüğü, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğü'nden bir rapor istemiştir. Akademi uzmanları bu talep üzerine hazırladıkları raporda (5 Kasım 1951) müteahhidin gerçekleştirdiği onarımın restorasyon ilkelerine uygun olduğunu belirtmişler, onarım çalışmasının "... aslı ile aynı ahenkte olup hiçbir aksaklık göstermediğini..." ifade etmişlerdir. Aynı raporda tavandaki celî ta'lik kitabelerin çatıdan akan sular nedeniyle bozulmuş ve yırtılmış olduğu, aynı salonda bulunan diğer tavan levhalarının da anormal derecede sarkmış olduğu kaydedilmiştir. "*Sarayın iç süslemeleri içinde, sadece tavanlardaki yazı levhalarının sanat değeri olduğu*" yönündeki değerlendirme ise raporun en dikkat çekici tespitleri arasındadır.³⁰ Millî Saraylar Müdürlüğü bu rapor üzerine tavan kitabelerinin onarımı için harekete geçmiş ve Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğü'nden bir rapor ve keşif hazırlamalarını istemişti.³¹

28 Abdülfettâh Efendi (R. 1230-1314 / M. 1815-1896) İstanbullu bir hattat olup, nesta'liki Yesârizâde'den öğrendi. Valilik ve kaymakamlıklarda ve diğer memuriyetlerde bulunan hattatın eserleri çoktur. Nesta'lik ile yazılmış yazılarının bir kısmı Bursa'da, Ulu Cami'dedir. Ayrıca İstanbul'da Aksaray'da Valide Camii'nin deniz tarafındaki kitabe ile (R. 1288 / M. 1871), Beylerbeyi Sarayı, Kuleli Askeri Lisesi (H. 1279 / M. 1862) ve Galatasaray Kışlası kitabeleri de Abdülfettâh Efendi'nin eseridir (Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999, s. 179; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, tarihsiz, s. 230).

29 Beylerbeyi Sarayı tavanındaki celî yazıların müzehhib yevmiyesi olarak Fettâh Efendi'ye 7.553 kuruş ödenmiştir (BOA, HH.d., 492, R. 12 Mart 1282 / M. 25 Mart 1866).

30 BOA, MSHHA.CMH., 212 ve EK. Belge 14/1, 14/2 ve 14/3.

31 Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Güzel Sanatlar Akademisi'nin öğretim üyelerinden Necmettin Okyay, Muhsin Demironat, Halim Özyazıcı, Emin Barın ve Macit Ayral, Akademi Müdürlüğüne yazdıkları raporda, Millî Saraylar

Yapı Malzemeleri

Beylerbeyi Sarayı'nın inşasında kullanılan yapı malzemesi hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgiler tespit edilebilmektedir. Ulaşılan belgelerde özellikle ahşap malzemeye ilişkin bilgiler yoğunluk arz etmektedir. Bunu taş ve metal malzeme izlemektedir. Ebniye İdaresi'nce düzenlenen gerek inşaat yevmiye defterlerinde gerekse aylık ve haftalık olarak tutulan muhasebe icmallerinde, kullanılan yapı malzemelerinin cins, miktar ve birim fiyatlarına dair ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Aşağıda, Beylerbeyi Sarayı'nda kullanılan yapı malzemelerinden bazıları hakkında genel bir bilgi verilmeye çalışılacaktır:

Ahşap

Beylerbeyi Sarayı'nın inşasında gerekli olan ahşap malzeme Çırağan Sarayı için çeşitli sancaklardan getirilen kerestelerden tedarik edilmiştir. Aynı husus, o devirde yapılan diğer kasır ve köşk için de geçerlidir.³² Çırağan Sarayı'nın inşasına başlamadan önce sarayın ahşap malzemesinin temini

Müdürlüğü'nün talebi üzerine 28 Kasım 1951 tarihinde tavan yazılarını incelemek için Beylerbeyi Sarayı'na gittiklerini ve yazıların ayrı ayrı gözden geçirildiğini ifade etmektedirler. Raporda, Harem dairesinin üst katındaki odanın tavanlarında dört yuvarlak, ikisi ise uzun çerçeve içinde (müstafil) olmak üzere altı adet tavan yazısı olduğu ve tamire muhtaç olmadığı belirtilmekte; yazıların türü ise sülüs olarak tespit edilmektedir. Parkeli odada bulunan iki büyük yazı panosunun temiz olduğu ve tamire ihtiyaç duymadığı kaydedilmektedir. Bunun yanında namaz odası, üst katta büyük salondan geçilen yemek odasına bitişik oda ve üst kattaki diğer bazı mekânlardaki tamire muhtaç yerler tespit edilmektedir. Toplam üç ana mekândaki yazının tamir masrafı ise 2.800 lira olarak takdir edilmektedir. Bu onarımların aslına uygun olarak, aynı teknik ve özellikle restorasyonunun sadece Güzel Sanatlar Akademisi çatısı altında yapılabileceği vurgulanmaktadır. Bu nedenle bu onarımın müteahhitler tarafından değil, ihtisas sahibi sanatkarlarca kolektif bir çalışmayla ortaya konabileceği bildirilmektedir (BOA, MSHHA.CMH., 18). Bu rapordan kısa bir süre sonra, Şubat 1952'de Saray'ın tavan panolarında onarım başlamış ve onarım çalışması Hattat Hamit'e (Aytaç) ihale edilmiştir (MSHHA.CMH., 290). Mustafa Kemal Atatürk, Beylerbeyi Sarayı'na yaptığı bir ziyarette yanındaki devlet erkanından birisi tavandaki kitabelerin sildirilmesini teklif etmiş ve kendisi de muhabibine hayretle bakıp "*Bunlar sarayı yaptırın için yazdırılmış beyittir. Tarih olmuştur, ne diye silinsin, bırakın dursun*" şeklinde cevap vermişti (Haluk Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi'ne Dair*, s. 171).

32 BOA, HH.EBA., 2/78; 3/5.

Beylerbeyi Sarayı, 18 Numaralı Taht Odası / Parkeli Oda

konusunda, ilgili sancaklarla iletişime geçilmiştir. Kerestenin, istenilen ölçülerde tertip edilerek uygun fiyatın takdiri livâ meclislerine bırakılmaktadır. Meclis, fiyat tespitinde erbâb-ı vukûfla, yani konunun uzmanlarıyla istişare ederek karar verecektir. Fiyat tespitinde hazinenin zarara uğratılmaması ve tasarruf esas olmakla beraber, alacaklılara ve hele hele fakara halka zulmedilmemesi konusunda memurlar uyarılmıştır.³³

Ahşabın gemilere yüklendiği iskeleler arasında Bartın İskelesi, Gölpaazarı, Akçaşehir İskelesi, Ereğli İskelesi, Alaplı İskelesi, Sinop İskelesi, İslimiye İskelesi, Varna ve Şumnu iskeleleri başta gelmektedir.³⁴ Kerestelerin iskelelere gelişinde, malzemeyi deftere kaydederek ilmühaberlerini yazan bir kâtip ile sürekli olarak görev yapan üç dört memur bulundurulurdu.

33 BOA, HH.EBA., 1/83, lef. 7, (13 N 1279 / 19 Şubat 1278).

34 BOA, HH.EBA., 3/62, lef. 2, 6.

İskeleye getirilen kereste, istifçiler eliyle deniz tarafına istiflenir; malzemeler gemilere mandalarla yüklenir ve bu işte hamûleciler ve salcılar istihdam olunurdu. Kerestenin kesilmesi (tertibi) sırasında çalışanlara ise dağ kalfaları adı verilirdi.³⁵

Viranşehir (Bartın), Şumnu, Sinop, İzmit, Bolu ve İslimiye sancaklarından Çırağan Sarayı için İstanbul'a getirilen kerestelerin muhasebesinin hatasız olarak yapılabilmesi ve Hazine-i Hassa Nezaretî'nin zarara uğratılmaması için bir talimatname de yayınlanmıştır. Buna göre, sancaklardan gönderilen kerestelerin tesliminde bina eminleri tarafından ilmühaberler düzenlenmektedir. Bu ilmühaberlerin hepsi kereste memuru Bekir Efendi'de toplanacaktır. Bekir Efendi kendisinde toplanan bu belgeler ışığında her sancaktan gelen malzeme için defterler düzenleyecektir. Defterlere kayıtlı olup da

35 BOA, HH.EBA., 1/83.

ilmühaberi olmayan kerestelerin ödemesi yapılmayacaktır. Bu defterlerde kerestenin miktarı, cinsi, ölçüleri, nakliye ücreti, kimin gemisi ile gönderildiği ve diğer masraflara ait hususlara yer verilecektir. Teslim edilen kereste, nitelik ve nicelik bakımından olması gerekenden farklı/eksik olması durumunda aradaki fark toplam fiyattan düşürülecektir. Düzenlenen defterlerin altında kaza meclisi üyelerinin de mühürleri yer alacaktır.³⁶

Çırağan Sarayı inşaat ambarına getirilip Beylerbeyi Sarayı inşasında da kullanılan ahşap malzemenin cins, boy ve birim fiyatı şöyledir:³⁷

Ahşabın Cinsi	Boy (Zirâ)	Fiyatı (Tane)
Lata çam	9	16
Lata kızaklık	9	5
Kebir meşe kiriş	11	14
Gürgen kızaklık	9	5
Meşe tabanı	10	30
Meşe direk	8	60
Meşe direk	10	75
Meşe direk	7	50
Meşe direk	13	120
Kızaklık meşe	7	4
Meşe kiriş	11	55
Meşe taban	11	60
Yeni dünya	6	40
Sinop latası	9	25
Sinop latası	12	35
Sinop latası	10	30
Sinop kızaklık meşe	8	50
Sinop kızaklık meşe	9	55
Gürgen kızaklık meşe	9	16

Taş

Yapı malzemesi olarak kullanılan çeşitli türden taş malzeme, esnaftan perakende olarak alındığı gibi ihale ile toptan olarak da satın alınmıştı. Özellikle Triesteden getirilen taş malzeme için belirtilen şekilde toplu alımlar gerçekleştirilmiştir. Hazine-i Hassa

36 BOA, HH.EBA., 11/53.

37 BOA, HH.EBA., 1/83, 2/19, lef. 1; 2/51, 9/1, lef. 3-5; 3/62, lef. 1, 14, 15., R. 1279/M. 1863.

Nezâreti vasıtasıyla Triesteden satın alınan taşta ödenen birim fiyat (sandık arşını), masraf ve nakliye dâhil 140 kuruştur. Tüccarla yapılan sözleşmelerde, sarayı temsilen, Hazine-i Hassa Nezâreti taraf olurdu. Tüccar, taahhüt ettiği taş malzemenin örneğini getirir ve sözleşme yapılırken bu örnek esas alınır.³⁸ Ebniye-i Seniyye İdaresi için taş alımının yapıldığı merkezlerden biri de Dimetoka kazasına bağlı Mosakçadaki taş ocağı idi. Bu bölgeden getirilen taşın Tüccar Paskal ve ortağı aracılığı ile getirildiği tespit edilmektedir. Buradan alınan taşın her sandık arşını için 100 kuruş ödenmiştir.³⁹ Taşçı Nişan ve Taşçı Arakil gibi taşçı esnafından küfeki taşı, Eşref Hocadan Darıca küfeki, Karamürselde Çapacı Mehmed Ağa Ocağı'ndan ve Üsküdarlı Taşçı Yanıden od taşı alınmıştır. Neccar Halil Efendi'den satın alınan mermerin zirâsı 325 kuruş, Marmaralı Mihael'den alınan mermerin zirâsı ise 212 kuruş idi.⁴⁰

Moloz taşın çekisine 60 para ödenmiştir. Moloz taşını inşaat alanına taşıyan mavna ve kayıklara çeki başına 25 para ödenmiştir. Taşlar kayıklara 35 ila 50 çeki olarak yüklenmiştir. Moloz taş, Hacı Kosti, Hacı Mihael, Hacı Hristo gibi bu işkoluna hâkim olan, çoğu gayrimüslim esnaftan tedarik edilmiştir.⁴¹ Beylerbeyi Sarayı'nın yapı harcında kullanılan kum ve sıvacı kumu, mavnalarla Darıca'dan getirilmiştir.⁴² Malta taşının da fiyatı, özelliğine göre değişmektedir. İnce Malta taşı 15 kuruş, tomruk Malta taşı 130 kuruş olmakla beraber tanesi 2 kuruş olan Malta taşı da tespit edilebilmektedir.⁴³

Tuğla ve Kiremit

Beylerbeyi Sarayı'nın inşasında kullanılmak üzere kerpiç tuğlası, büyük battal tuğla, orta battal tuğla, çarşı tuğlası olmak üzere dört ayrı cins tuğla kullanılmıştır. Kerpiç tuğlasının her 1.000 tanesine 215-230 kuruş, büyük battal tuğlanın 1 adedine 56 para,

38 BOA, HH.EBA., 2/38.

39 BOA, HH.EBA., 3/25, lef. 1, 3.

40 BOA, HH.d., nr. 842.

41 BOA, HH.d., nr. 842; HH.EBA., 2/1, 2/2.

42 BOA, HH.d., nr. 842.

43 BOA, HH.d., nr. 842.

orta battal tuğlanın 1 adedine 26-28 para, çarşı tuğlasının her 1.000 tanesine 335 kuruş, baruthane tuğlasının her 1.000 tanesine ise 190 kuruş ödenmiştir. Baruthaneli Dimitri, Tuğlacı Hacı Ahmed Ağa, Eşref Hoca, Tuğlacı Artin, Toros Harman'dan Tuğlacı Toros ve Murad, Hasköy'de Şahbaz Harman'dan tuğla satın alınmıştır. Kerpiç tuğlaları ise genelde Büyükdere harmanlarından temin edilmiştir.⁴⁴

Yukarıda kaydedilen kişi ve merkezlerden başka Beykoz Sultaniye'nin hem toprağının tuğla imali için çok elverişli olması hem bu bölgede daha önceden de tuğla imalathaneleri olması nedeniyle burada yeni bir tuğla imalathanesi kurulmuş ve başına da Avrupalı ustalar getirilmiştir. İmalathanenin üretime geçmesiyle ilk etapta yaklaşık 5 milyon tuğla temin edilmesi, yapılan mukavele ile karara bağlanmıştır. Tuğlalar harmanlardan Beylerbeyi Sarayı'na mavnalarla nakledilmiştir.⁴⁵ Kiremidin 1.000 tanesi için 120 kuruş ödenmiştir.⁴⁶ Mürefteci Panayot'tan alınan kiremidin 1.000 tanesi ise 122 kuruş olarak kaydedilmiştir.⁴⁷

Sonuç

Beylerbeyi Sarayı; Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmek için idari, askeri ve hukuki alanlarda yenilik arayışlarına girdiği, içinde bulunduğu duruma müdahale etmesi gerektiğini hissettiği bir dönemde inşa edildi. Bu saray ve aynı dönemde inşa olunan sarayların inşası dönemin diplomatik, siyasi ve kültürel değişiklikleri ile beraber değerlendirilmelidir. Yapıldığı dönemde yaklaşık 500 bin liraya mal olan Beylerbeyi Sarayı, hem padişah ve hane halkının yazlık sarayı hem de yabancı devlet başkan ya da hükümdarlarının ağırlandığı bir misafirhane olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada paylaşılan bulgular, 2006 yılında tamamlanan yüksek lisans çalışmasının bir bölümüdür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belge koleksiyonu

44 BOA, HH.d., nr. 842.

45 BOA, HH.EBA., 2/3; 9/9; HH.d., nr. 842.

46 BOA, HH.EBA., 2/10.

47 BOA, HH.d., nr. 842.

esas alınarak hazırlanan bu çalışma, birçok açıdan yeni tespitler içermektedir. Sarayın inşa tarihi, mimarları ve bina eminleri, diğer idari ve teknik kadro, maliyeti, yapı malzemesi, inşaat amele ve esnafı, kullanılan yapı malzemesinin birim fiyatları, yevmiyeler elde edilen bulgulardan sadece bazılarıdır.

Yaklaşık olarak aynı yıllarda inşa olunmalarına rağmen Dolmabahçe Sarayı ile Beylerbeyi Sarayı arasında mimari, süsleme ve tefriş uygulamaları bakımından oldukça derin farklılıklar vardır. Beylerbeyi Sarayı'nın tavanlarında resimli panolar, ta'lik ve celi sülüs yazılar (ayet-i kerimeler, dualar, padişahı ve sarayı öven şiirler ve adalet vurgulu sözler) bulunurken yerlerde de (tek bir oda dışında) parke kullanılmamıştır. Benzer şekilde hilal ve yıldız gibi Türk-İslâm kültürünü simgeleyen motifler de sıkça kullanılmıştır; öyle ki sarayın hamamının musluk kurnaları bile ay ve yıldız olarak düzenlenmiştir. Süslemelerdeki tüm bu Doğu etkisi Beylerbeyi Sarayı'nı Dolmabahçe Sarayı'ndan ayıran en temel örneklerdendir. Beylerbeyi Sarayı her ne kadar süsleme, mimari üslup farklılıkları ile Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılrsa da yerleşim düzeni ve mekân kullanımları bakımından klasik dönem saraylarından bu yana uygulanagelen plan şeması aynen tekrar edilmiştir.

Beylerbeyi ve Dolmabahçe sarayları arasındaki fark, aslında Sultan Abdülmecid ve kardeşi Sultan Abdülaziz'in Tanzimat'a olan yaklaşımlarını, kişisel farklılıklarını ve yönetim anlayışlarını ortaya koymasından dikkat çekicidir. Bu iki saray arasında bu açıdan yapılacak bir inceleme, döneme ilişkin önemli bir "okuma" ve "değerlendirme" ortaya koyacaktır.

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA) a- Belgeler*

1. Cevdet Tasnifi
  - Cevdet, Saray
2. Hazine-i Hâssa Nezâreti
  - Hazine-i Hâssa Depo İdaresi (HH.DPO).
  - Hazine-i Hâssa Ebniye Ambarı (HH.EBA).
  - Hazine-i Hâssa Muhasebe (HH.MH).
  - Hazine-i Hâssa Mefrûşât Ambarı (HH.MFŞ).

* Kullanılan belgeler metinde gösterilmiştir.

3. İrade Tasnifi
  - Dahiliye (İ.DH.).
4. Mâbeyn-i Hümâyûn Tasnifi
  - Mâbeyn-i Hümâyûn (MB).
  - Mâbeyn İradeler (MB.İ).
5. Bâbiâli Evrak Odası Sadaret Evrakı
  - Sadaret Mektubî Kalemi, Mühimme (A.MKT.MHM).
6. Yıldız Tasnifi
  - Yıldız Mütenevvi Marûzât (Y.MTV).
  - Yıldız Perakende Askeriye (Y.PRK.ASK).
  - Yıldız Perakende Hazine-i Hâssa (Y.PRK.HH).
  - Yıldız Perakende Teşrifât (Y.PRK.TŞF).
  - Yıldız Perakende Zabtiye (Y.PRK.ZB).
7. Zabtiye Nezareti (ZB).

b-Defterler

1. Hazine-i Hâssa (HH.d.), nr. 208, 209, 225, 272, 273, 285, 405, 492, 653, 841, 842, 850, 854, 932.
2. Yıldız Defterleri, nr. 273.

B. Milli Saraylar Hazine-i Hâssa Arşivi (MSHHA)

1. Evrak I
2. Evrak II
3. Cumhuriyet Dönemi (CMH).
4. Defter, nr. 11, 26, 287, 1894, 2978, 3117, 4701, 4715.

II. Kaynak Eserler ve İncelemeler

Abdurrahman Şeref, "Topkapı Saray-ı Hümâyûnu", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, Cüz: I- XII, İstanbul 1328-1329.

Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, haz. Münir Aktepe, c. X, Ankara 1988; c. XI, Ankara 1989; c. XII, Ankara 1992.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, haz. Cavid Baysun, Ankara 1986.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı'da Harem; İslâm Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi*, İstanbul 1995.

Akyıldız, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993.

_____, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003.

_____, *Mümin ve Müsriif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İstanbul 1998.

_____, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Babialî'yle (Hükümet) İlişkileri", *Osmanlı*, c. II, Ankara 1999.

_____, "Mâbeyn-i Hümâyûn", *DİA*, c. XXVII, Ankara 2003.

Alarşlan, Burcu, *Tersane (Aynalıkavak) Sarayının Yerleşim Planı ve Mimari Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

Ali Said, *Saray Hatıraları*, haz. Ahmed Nezh Galitekin, İstanbul 1994.

Alparşlan, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481)*, İstanbul 1974.

Barkan, Ömer L., *Süleymaniye Cami ve İmaret-i İnşaati (1550-1557)*, c. I, Ankara 1972; c. II, Ankara 1979.

Batur, Afife, "Beylerbeyi Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.

Bilgin, Bülent, *Türk Saray Mimarisinin Gelişmesi Çerçevesinde Yıldız Sarayı*, Doktora Tezi, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Blaisdel, Donald, C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mâli Denetimi*, "Duyunuumümüye", İstanbul 1979.

Can, Selman, *Belgelerle Çırağan Sarayı*, Ankara 1999.

Cezar, Mustafa, "XIX. Yüzyılda Neden Batı Tarzı Saray", *Milli Saraylar 1993*, Ankara 1993, s. 18.

Collas, Bernard Camile, *1864'te Türkiye*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2005.

Çelebi, Asaf Halet, "Beylerbeyi Sarayına Dair İntibalar", *Türk Yurdu*, S. 38, İstanbul 1961, s. 298-302.

Dündar, Abdülkadir, *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara 2000.

Ekşioğlu, Ayşegül, *Rönesans ve Barok Bahçe Sanatının İstanbul Saraylarındaki Etkileri Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2001.

Eldem, S. Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar*, c. I-II, İstanbul 1969.

_____, *İstanbul Anıları*, İstanbul 1979.

Erdenen, Orhan, "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları", *Mimarlık*, S. 27, İstanbul 1966.

Ertuğ, Zeynep, "Osmanlılarda Teşrifât / Ceremony and Protokol at the Ottoman Court", *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi*, İstanbul 1999.

_____, "Saray Teşkilâtı ve Teşrifâtı", *Fatih ve Dönemi*, İstanbul 2004.

_____, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999.

Findley, Carter V., *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, The Süblime Porte, 1789-1922*, Princeton 1980.

Francisci, Meninski, *Lexicon Arabico-Persico-Turcicum*, c. IV, Viyana 1780-1802.

Gencer, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan İslâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001.

Gökbilgin, Tayyib, "Boğaziçi", *İA*, c. II, İstanbul 1979.

Göncü, Cengiz - Serpil Çelik, "Arşiv Belgeleri Işığında Dolmabahçe Sarayı'nın Bölümleri, Mekân İşlevleri ve Plan Özellikleri (I)", *Dolmabahçe Sarayı*, İstanbul 2003.

Günergun, Feza, "Introduction of the Metric System to the Ottoman State", *Transfer of Modern Science and Technology to the Muslim World - Proceedings of the International Symposium on Modern Sciences and the Muslim World*, İstanbul 1992.

Hasol, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 2005.

Hızır İlyas (Hafız), *Letâif-i Enderûn 1812-1830*, haz. Cahit Kayra, İstanbul 1987.

İbretnüma Mabeynci Fahri Bey'in Hatıratı, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1989.

İnal, İbnülemin Mahmûd Kemal, *Son Sadrazamlar*, c. I, İstanbul 1982.

- İnciciyan, P. G., *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1956.
- İrez, Feryal, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, Ankara 1989.
- Karaca, Ali, "Sarayı'da/Mâbeyn-i Hümayûn'da Yaverlik Kurumu (1839-1920)", *Türkler*, c. XIII, Ankara 2002.
- Karahüseyin, Güller, "Beylerbeyi Sarayı ve Ünlü Konukları", *Millî Saraylar 1992*, İstanbul 1992.
- Karahüseyin, Güller - Pelin Aykut Saçaklı, "Dolmabahçe Sarayı Harem Dairelerinin Mekân Fonksiyonları Açısından Değerlendirilmesi", *MS Millî Saraylar*, İstanbul 2004.
- Karateke, Hakan, *Padişahım Çok Yaşa (Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler)*, İstanbul 2004.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Üsküdar Tarihi*, c. I-II, İstanbul 1976.
- Kömcüyan, Eremya Çelebi, *XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1988.
- Küçük, Cevdet, "Bina Emini", *DİA*, c. VI, İstanbul 1992.
- Mahmûd Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, haz. İsmet Mi-roğlu, İstanbul 1983.
- Mehmet Tefik Bey, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, haz. F. Rezan Hürmen, c. I, İstanbul 1993.
- Miss Julia Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul: Bir Leydinin Gö-züyle XIX. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*, çev. Banu Büyükkal, İstanbul 2004.
- Moltke, Helmuth von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1999.
- Neciboğlu, Gülru, *Architecture Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Londra 1991.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, der. Salih Özbaran, İzmir 1984.
- Ortaylı, İlber, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Saraylarının Geçirdiği Değişim", *MS Millî Saraylar*, İstanbul 1999.
- Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri*, haz. Hasan Duman, c. I-II, Ankara 2000.
- Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)*, İstanbul 1986.
- Osmanoğlu, Şâdiye, *Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri*, İstanbul 1966.
- Öngül, Ali, "Tarih-i Cami-i Nurussosmani", *Vakıflar Dergisi*, S. XXIV, Ankara 1994.
- Özcan, Abdülkadir, "Biniş", *DİA*, c. VI, İstanbul 1988.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "Mabeyn", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul 1983.
- Peirce, Leslie P., *Harem-i Hümayûn*, İstanbul 2000.
- Photiades, B.A., "The Palace of Beylerbeyi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 260, İstanbul 1963.
- Rado, Şevket, *Türk Hattatları*, İstanbul tarihsiz.
- Sakaoğlu, Necdet, *Saray-ı Hümayûn: Tarihi, Mekânları, Kitâbeleri ve Anılar ile Topkapı Sarayı*, İstanbul 2002.
- Saz, Leyla, *Anılar XIX. Yüzyıl Haremi*, İstanbul 2000.
- Sevgin, Erdoğan, "Beylerbeyi Sarayı", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 4, İstanbul 1966.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmed, "Tanzimat Döneminde İmar Mec-lisleri", *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S. 3, Ankara 1992.
- Sönmez, Neslihan, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimle-ri Sözlüğü*, İstanbul 1997.
- Sönmez, Zeki, "Mimar Sinan ve Hassa Mimarlar Ocağı", *Mi-mar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, haz. Zeki Sönmez, İstanbul 1998.
- Sözen, Metin, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990.
- _____, "Beylerbeyi Sarayı", *DİA*, c. VI, İstanbul 1992.
- Şehsuvaroğlu, Halûk, *Tarihi Odalar*, İstanbul 1954.
- _____, "Beylerbeyi Sahilsarayı", *İstanbul An-siklopedisi*, c. V, İstanbul.
- _____, *Boğaziçi'ne Dair*, İstanbul 1986.
- Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatı-raları*, İstanbul 1990.
- Taş, Ahsen, *Rönesans Devri Bahçe Sanatı ve Ülkemizdeki Yan-sması Olarak Beylerbeyi Sarayı ve Set Bahçeleri*, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul 1998.
- Tayyazade Ahmed Ata, *Tarih-i Atâ*, c. I, İstanbul 1292.
- Terzi, Arzu, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Ebniye-i Seniyye İdaresi (Görevleri ve Teşkilâtı)", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 16, İstanbul 1998, s. 109-119.
- _____, *Hazine-i Hâssa Nezâreti*, Ankara 2000.
- Tercüman Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, "Beylerbeyi Sarayı", c. II, İstanbul 1982.
- Tözün, Burcu, *Beylerbeyi Sarayı İç Mekân Dekorasyonu*, Yük-sek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul 1996.
- Turan, Şerafettin, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. I, S. 1, Ankara 1963.
- Uluçay, M. Çağatay, *Harem II*, Ankara 1992.
- Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1981.
- Uzunçarşılı, İsmail H., *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984.
- Uzunok, Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimarbaşılık Müessesesi XVI. Asır, Mezuniyet Tezi*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Ta-rih Bölümü, İstanbul 1996.
- Ünivar, Safiye, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 1964.

* Bu makale, 2006 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunduğum yüksek lisans tezinin gözden geçiril-miş ve genişletilmiş çalışmasıdır.